

Helsingin yliopistossa on hyväksytty 17.9.1985 aikuiskasvatuksen alaan liittyvä FK Juha Varilan liseniaattitutkimus ”Mitä on koettu koulutustarve — koulutustarvetta ja erityisesti koettua koulutustarvetta kuvaavan ja selittävän käsitteistön jäsenyys ja empiirinen sovellutus” (94 s. + 9 liites.). Ohessa tutkimuksen tiivistelmä sekä toisen tarkastajan lausunto.

Koulutustarpeen käsite on vaikea ja moniselkoinen. Tässä tutkimuksessa kehitettiin koulutustarvetta ja erityisesti koettua koulutustarvetta kuvaavaa käsitteistöä teoreettisen ja empiirisen tarkastelun avulla. Teoreettisessa tarkastelussa pyrittiin jäsentämään koulutustarve käsitteellisesti laajemman kasvatustieteellisen teorianmuodostuksen ja tarveteoreettisen tarkastelun osaksi. Tutkimuksen empiirisessä osassa pyrittiin erityisesti kehittämään ja erittelemään koettua koulutustarvetta kuvaavia ulottuvuuksia.

Tutkimuksessa jäsennettiin kasvatuksellisen muutoksen ja koulutustarpeen käsitettä eri kasvatustieteiden avulla. Kasvatustieteiden kuvauksessa käytettiin apuna kasvatuksen formaalin päämäärän dimensioita. Koulutustarve paljastui näin tarkasteltuna kasvatuksellisen muutostarpeen osa-alueeksi. Tarve-käsitteen filosofista, psykologista ja sosiologista käyttöä selvitettiin. Selvittelyn keskeinen tulos oli tarpeen ja tarpeen kohteen erottaminen

toisistaan. Näin tarkasteltuna paljastui, ettei koulutustarvetta voida missään nimessä pitää tarpeena. Siten nimityksenä koulutustarve saattaa olla harhaanjohtava.

Koulutustarpeen yleisen tarkastelun jälkeen tutkimuksessa jäsennettiin koetun koulutustarpeen käsitettä ja yksilöllä toiminnallisena järjestelmänä. Yksilön tarpeet hahmotettiin myötäsyntyyksiksi ja yksilö hyvinvointia tavoittelevaksi järjestelmäksi. Keskeisimmiksi yksilön myötäsyntyyksiksi tarveluokiksi valittiin toimeentulo-, yhteisyys- ja kasvutarpeet. Vastaavasti koetun koulutustarpeen osa-alueiksi hahmotettiin tekninen, sosiaalinen ja emansipatorinen alue. Hyvinvoinnin ja yksilön koulutustarpeen yhteys oletettiin läheiseksi. Teoreettisen tarkastelun perusteella määriteltiin yksilön kokema koulutustarve hänen ilmaisemikseen suhteellisen yleisiksi kehittämissyrkimyksiksi, joiden toteutumista voidaan koulutuksellisen interventioin edistää: tarpeita lä-

hestyttiin empiirisesti arvojen avulla.

Tutkimuksen aineisto kerättiin syyskuussa 1984 noin sadalta avoimen korkeakoulun opiskelijalta. Lopullinen koehenkilömäärä oli sata. Tiedonkeruun menetelmänä käytettiin strukturoitua kyselylomaketta.

Tutkimuksen empiirinen osa on luonteeltaan teoreettisessa osassa kehitellyn ajattelutavan metodologinen demonstraatio. Koetun koulutustarpeen kuvauksessa pyrittiin siirtämään sisältöpainotteisesta tutkimusotteesta muotopainotteiseen. Koettua koulutustarvetta kuvattiin sen suunnan eriytyneisyyden avulla. Niistä muodostettiin koetun koulutustarpeen laadullinen malli. Empiirisistä tuloksista ilmeni myös, että koetun koulutustarpeen ja yksilön arvovokomusten yhteydet ovat heikkoja. Kuitenkin arvovokomusten faktoriaalilyysin perusteella ilmeni, että tutkimuksessa käytetty koetun koulutustarpeen osa-alueiden jako on empiirisesti perusteltavissa.

Lausunto Juha Varilan tutkimuksesta

Tutkimuksen aihepiiri on aikuiskoulutuksen näkökulmasta keskeinen ja tärkeä. Raportti jakaantuu teoreettiseen ja empiiriseen osaan. Teoriaosassa pyritään koulutustarve jäsentämään käsitteellisesti laajemman kasvatustieteellisen ja tarveteoreettisen

tarkastelun osaksi. Empiirinen osa on luonteeltaan teoreettis-metodologinen demonstraatio koettuun koulutustarpeeseen liittyvän mittarin kehittämiseksi ja kuvauskäsitteistön täsmentämiseksi. Tutkimustehtävä on tällaisena erittäin vaativa.

Teoreettinen osa on dispoitunut selkeästi. Tarkastelut aloitetaan verraten kaukaa, kasvatuksellisen muutoksen käsitteestä eri kasvatustieteiden näkökulmasta. Tavoiteltavaa muutossuuntaa kuvataan eri filosofioissa tukeutumalla Harvan formaalisiin

päämäärädimensioihin. Ratkaisua ei perustella. Tekijä ei lopulta sitoudu sellaisenaan mihinkään erittelemistään näkökulmista, joskin hän orientoituu työskentelyssään persoonallisuuspainotteiseen oteeseen. Keskittyessään yksilön kokemaan koulutustarpeeseen hän päätyy korostamaan ajasta ja paikasta mahdollisimman riippumattomia koetun koulutustarpeen aspekteja.

Tavoite on yleistämisyriksissään kunnianhimoinen. Voidaan kuitenkin perustellusti kysyä, onko yksilön kokeman koulutustarpeen irrottaminen reaaliaieman konteksteista hedelmällistä koulutustarvetta koskevaa teorianmuodostusta ajatellen. Tekijä itsek in toteaa tutkielman lopulla (s. 83), "ettei koetun koulutustarpeen teoriaa todennäköisesti kyetä rakentamaan yksinomaan arvojärjestelmien ja koetun hyvinvoinnin varaan".

Teoria-osassa jäsennetään tarve-käsitettä filosofisesta, psykologisesta ja sosiologisesta näkökulmasta. Tuloksena päädytään käsitykseen, "ettei koulutustarve ole tarve tai tarvetila sinänsä, vaan pikemminkin tarvetilan kohteen nimitys" (s. 23). Tällaisena tilanne saattaakin näyttäytyä tarkasteltaessa koulutustarvetta yksilön tarvedynamiikasta ja yleisistä muutospyrkimyksistä käsin. Tekijä pyrkii näin vapautumaan koettua koulutustarvetta koskevissa kehittämissään rajoittavista ja rasittavista kohdesidonnaisuuksista sekä etenemään kohti muoto- ja rakennetarkesteluita, jolloin tarkastelujen yleistettävyyks kasvaa, aikaan ja paikkaan sitoutuneisuus vähenee. Samalla kuitenkin käsitteiden sisällöllinen merkittävyys heikkenee.

Jatkossa tarkastellaan yksilöä toiminnallisena järjestelmänä. Tältä osin päädytään yksilön myöntäsyntyisten tarpeiden luokitteluun: toimeentulo-, yhteisyys- ja kasvatustarpeet. Koettu koulutustarve

määritetään yksilön ilmaiseksi suhteellisen yleiseksi kehittämisyriksiksi (s. 39), jotka jaotellaan tekniseen, sosiaaliseen ja emansipatoriseen alueeseen. Näihin kahteen rinnakkaiseen kolmijakoon joudutaan palaamaan tuonnempana.

Empiirisen osan tavoitteenasettelussa ja tutkimusasettelussa (s. 46—47) eri muutujaryhmien taktinen asema ei tule kovin selvästi jäsennetyksi. Kaaviossa 8 syntyy hierarkkinen kokonaiskuva, joka myötäilee teoreettisen osan tarkasteluita. Siitä ei kuitenkaan ilmene, että koulutustarvevitat kirjaimellisesti poimitaan arvovuoskomusjärjestelmään sisältyvien mittarien osioista. Kaaviossa 9 puolestaan koettu hyvinvointi esiintyy arvovuoskomuskomponenteille rinnakkaisena koulutustarpeen selittäjänä.

Koehenkilöinä on käytetty avoimen korkeakoulun opiskelijaryhmiä (n = 100). Ajatusrakennelmien toimivuuden alustavaan koetteluun ja käsitteiden operationaalistamisen kuvaukseen koehenkilöstö on riittävä, tasotarkasteluissa otannan viouus saattaa tietenkin häiritä.

Yksilöiden arvovuoskomusjärjestelmiä (toimeentulo, yhteisyys, kasvu) on pyritty operationaalisoimaan 42-osioisella (= 3 x 4 osiota) kyselylomakkeella, jossa asioiden tärkeyttä pyydetään arvioimaan Likertityyppisesti (s. 97—98). Arviointilomaketta ei suhteuteta sisällöllisesti arvotutkimuksen klassisiin teorioihin eikä mahdollisiin mittariesikuihin. Skaalojen sisäinen yhtenäisyys Cronbachin alfalla mitaten vaihteli .8868 välillä. Rakenteiden ja mittarikehittelyiden näkökulmasta huomio olisi pitänyt suunnata lähes yksinomaan osioiden korrelaatioihin ja variansseihin, ei juurikaan tasovirityksiin.

Arvovuoskomusjärjestelmäosioiden loogisen ryhmittelyn empiiristä toimivuutta on tarkasteltu faktorianalyttisesti. Käytetyt 2- ja 3-ulotteiset varimax-kuvaukset (s. 58) jäsentävät hyvin käytettävissä olevan informaation. Tulos viittaa — odotusten vastaisesti — melko selvästi 2-ulotteisuuteen sekä ominaisarvojen (s. 100) että rotaatoratkaisujen perusteella. Erityisesti kasvujärjestelmän skaalallinen pohja näyttää heikolta. Kun tekijä jatkossa kuitenkin operoi 3-ulotteisesti, olisi faktorianaalyysin tulos antanut aihetta pidemmälle meneviin pohdintoihin ja osioanalyttisiin toimenpiteisiin, myös yli loogisten ryhmittelyrajojen.

Koettua koulutustarvetta mitataan siten, että em. 42 arviointikohteesta pyydetään valitsemaan 10 sellaista, joiden suhteen vastaaja haluaisi eniten kehittyä. Lisäksi näin valituista kohteista on ilmaistava toivotun kehityksen suunta (s. 99). Jää todella epäselväksi, mitä tällaisilla operaatioilla metrisesti tavoitetaan. Tätä mittaamismenettelyä ei millään tavalla kytketä käyttäytymistieteiden perinteisiin menettelyihin. Käytetty ärsykesanasto on lähes jäännöksettä positiivisävytteistä, jolloin on naiivia todeta merkittävänä tutkimustuloksena, että haluttu muutosten suunta on lähes aina positiivinen näiden asioiden suhteen (s. 59). Korkeimmat frekvenssit kasautuvat kolmannen eli kasvuarvovuoskomusjärjestelmän osioihin (s. 60), jotka faktorianaalyysissä olivat osoittautuneet skaalallisesti ongelmallisiksi. Korkeat valintafrekvenssit selittynevätkin yksinkertaisesti sillä, että kysymys on yleisluontoisista sinänsä arvotetuista ominaisuuksista. Myös vastaajajoukon koostumuksella saattaa olla vaikutusta: ehkäpä insinöörit olisivat arvostaneet enemmän teknisiä kehittämisyriksiksiä.

Lukijaa häiritsee se, että arvovuoskomusjärjestelmäosioista poimitujen osioiden kokonaisuuksia ryhdytään yhtäkkiä koulutustarvemittoina nimittämään uusin skaalatermein: tekni-

rinen (vrt. s. 58 ja 60). Miksi lopulta nimetä yleiset kehitysmispyrkimykset koetuiksi koulutustarpeiksi (s. 59—60, myös 39). — Myös stokastisuusoletuksiin perustuvat odotusarvotarkastelut ovat tässä ja muissa yhteyksissä turhaa leikittelyä, sidoksissa moniin oletuksiin.

Tekijä rakentaa koettua koulutustarvetta kuvaavan laadullisen mallin (s. 71), jonka varassa koehenkilöitä voitaisiin typologisoida. Mallilla on periaatteellista mielenkiintoa. Vahinko, että malli yhteydessä tyydytään vain viittaamaan sen hyödynnettävyyssnäkyymiin sekä yksinkertaisen vertailun avulla havainnollistamaan ja koettelemaan sitä. Mallin aspekteina ovat koulutustarpeen suunta ja eriytyneisyys. Näihin liittyvien indeksien kehittämisessä tekijä osoittaa mielikuvitusta, mutta on varsin estoton ja kritiikitön. Niinpä esim. se, että eriytyneisyyden "lievä" ja "vaativa" määrittely johtaa aivan erilaisiin tuloksiin, ei näytä tekijää enemmälti as-karruttavan.

Tutkimuksen eri muuttujaryhmien väliset tarkastelut (s. 74—79) tuottavat kutakuinkin nollatuloksia. Missä määrin on kysymys käytetyn mitaamisnettelyn heikkouksista

ja/tai rakennettujen indeksien epäadekvaattisuudesta, jää epäselväksi.

Luotettavuustarkastelujen yhteydessä pidetään mittarien reliabiliteetteja riittävinä (s. 80). Tässä suhteessahan jäi kuitenkin runsaasti toivomisen varaa, kun tekijä empiirisestä vastakkaisuuntaisesta evidenssistä huolimatta pitäytyi alkuperäisiin loogisiin ryhmittelyihinsä. Kuten tekijä itsekin toteaa, rakennevaliditeetin arvioiminen on vaikeaa. Tuskin kuitenkaan on aihetta tässä yhteydessä puhua selittävien ja selitettävien muuttujien välisestä etäisyydestä — olivathan ne paikoin suorastaan sisäkkäisiä. Validisuustarkastelun toinen osa, joka pohjautuu Brimberg & McGrathin luokitukseen, on monella tavalla antoisa ja johtaa tekijän aikaisempaa realistisemmin ja kriittisemmin pohtimaan omaa tutkimusasetelmaansa.

Tekijä esittää työnsä alussa (s. 2), ettei koulutustarpeen käsitteellisessä jäsentämisessä ole esikuvia tai malleja. Olisi ollut kohtuullista, että työn yhteydessä olisi esitelty ja tyytety edes huomattavampia koulutustarpeen määrittelytapoja ja niiden taustalla olevia näkemyksiä koulutustarpeen luonteesta ja olemuksesta.

Tällöin olisi ehkä yksilöidysti käynyt ilmi, missä katsannoissa nämä rakennelmat ovat puutteellisia tai riittämättömiä.

Kokonaisuus on selvästikin ollut liian suuri haaste lisensiaattitutkielmassa hallittavaksi. Teoreettisten tarkastelujen näkökulman valinta on ominakeinen joskin teorianmuodostusta ja sovelluksia ajatellen yksilökorosteisuudessaan kapea. Empiiriset tarkastelut ovat ymmärrettävästi sidoksissa valittuun näkökulmaan. Ei ole tarkoituksenmukaista jatkaa koulutustarpeen käsitteellistä selvittämistä tältä pohjalta.

Varilan tutkijanote on ennakoluulon ja rohkea, jopa uhkarohkea. Hänen ideoinnissaan on liikkuvuutta. Sen sijaan tutkijanotteen kiinteydessä ja kriittisyydessä on toistaiseksi runsaasti kohentamisen varaa. Tarttuminen näinkin haastavaan tehtävään osoittaa melkoista tutkijan intohimoa. Ilmiselvistä puutteistaan huolimatta tutkielma kokonaisuudessaan muodostuu demonstraatioksi, joka herättää keskustelua ja pakottaa ottamaan kantaa.

Johannes Alikoski